

LBPRIS

We know
books

Niccolò Machiavelli

Principele

Ediția a V-a

Traducere, ediție îngrijită,
studiu introductiv și cronologie de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Cuprins

*Principele. Între tehnica guvernării, știința supraviețuirii
și realpolitik (studiu introductiv de Lucian Pricop) / 7*

Cronologie / 21

Notă asupra ediției / 25

Principele / 27

Dedica / 29

I. De câte feluri sunt principatele și în ce fel se dobândesc / 31

II. Despre principatele ereditare / 32

III. Despre principatele mixte / 33

IV. De ce regatul lui Darius, care a fost ocupat de Alexandru,
nu s-a răsculat, după moartea acestuia,
împotriva urmașilor lui / 43

V. Cum trebuie guvernate cetățile sau principatele care, înainte de
a fi cucerite, se conduceau după propriile lor legi / 47

VI. Despre principatele noi pe care le dobândești cu propriile arme
și calități / 49

VII. Despre principatele noi care se cuceresc prin armele
și prin intermediul altuia / 54

VIII. Despre cei care au dobândit principatul
prin fapte nelegiuite / 63

IX. Despre principatul civil / 68

X. În ce fel trebuie măsurate forțele unui principat / 73

XI. Despre principatele eclesiastice / 76

XII. De câte feluri sunt armatele și despre soldații mercenari / 80

XIII. Despre soldații auxiliari, amestecați și proprii / 86

XIV. Ce trebuie să facă un principe
privitor la pregătirea războiului / 91

XV. Despre acele lucruri pentru care oamenii și, mai ales,
principii sunt lăudați sau dojenți / 94

XVI. Despre dărnicie și cumpătare în cheltuieli / 96

XVII. Despre neîndurare și milă și dacă este mai bine
să fii iubit decât temut sau, mai curând,
să fii temut decât iubit / 99

XVIII. Cum trebuie să-și țină cuvântul principii / 105

XIX. Cum putem să ne ferim de dispreț și ură / 106

XX. Dacă fortărețele și multe alte lucruri pe care principii le fac
în fiecare zi sunt sau nu sunt folositoare / 117

XXI. Cum trebuie să se poarte un principe
pentru a se bucura de stimă / 122

XXII. Despre secretarii pe care principii îi au pe lângă ei / 127

XXIII. Cum trebuie să scapi de lingușitori / 129

XXIV. De ce principii Italiei și-au pierdut statele / 132

XXV. Cât de mult poate înrâuri soarta lucrurile omenești și
în ce fel îi poți rezista / 134

XXVI. Îndemn spre a cuceri Italia și a o elibera din mâinile
barbarilor / 138

Nicolaus Maclavellus ad Magnificum Laurentium Medicem
[Niccolò Machiavelli către Lorenzo de' Medici Magnificul]¹

Cei care vor să câștige bunăvoința unui Principe obișnuiesc, de cele mai multe ori, să îi ofere lucrurile care sunt pentru acesta prețioase sau care îl bucură cel mai mult: astfel, adesea, vedem că li se aduc în dar cai și arme, postavuri din fir de aur, giuvaeruri și alte asemenea podoabe de preț. Dorind așadar să mă înfățișez înaintea Înălțimii Voastre cu o dovadă a plecăciunii mele sincere, nu am aflat între toate elementele mele vreunul care să-mi fie mai de preț sau pe care să-l consider mai meritoriu decât acea cunoaștere a faptelor oamenilor mari pe care am obținut-o printr-o experiență îndelungată de viață modernă și printr-o învățătură pe care am obținut-o din cele vechi; și, pentru că aceste lucruri le-am observat și le-am cercetat cu multă sârguință, le-am adunat într-o cârtică pe care o trimit Înălțimii Voastre.

Și, deși socotesc această operă nedemnă de a vă fi înfățișată, sunt totuși încredințat că în bunătatea Voastră o veți primi, gândindu-vă că nu vi s-ar putea aduce în dar nimic mai prețios decât puțința de a înțelege într-un timp foarte scurt tot ceea ce eu nu am reușit să cunosc și nu am putut pricepe decât în mulți ani și cu nenumărate osteneli și primejdii pe care le-am întâmpinat. Nu am împodobit această operă și nici nu am umplut-o cu fraze sau vorbe răsunătoare și meșteșugite sau vreun alt

¹ Scrisoarea dedicatorie este adresată lui Lorenzo, fiul lui Piero de' Medici și nepotul lui Lorenzo Magnificul; născut în 1492, a dobândit conducerea Florenței la 1513 și a murit câțiva ani mai târziu, în 1519, urmând în scurta lui guvernare directivele lui Leon al X-lea, unchiul său. Aceste cuvinte corespund dorinței lui Machiavelli de a redobândi o funcție în viața publică după retragerea sa în 1512, în urma dizgrației care îl lovise.

ornament sau vreo altă frumusețe exterioară prin care mulți obișnuiesc să zugrăvească și să-și împodobească ideile; deoa-rece am voit ca, dacă vreun lucru îi va aduce vreun fel de cin-stire, acesta să fie numai noutatea conținutului și însemnătatea temei mele. De asemenea, nu vreau să fie socotit drept îngâm-fare faptul ca un om de stare joasă și umilă îndrăznește să dis-cute, să indice reguli și să-i călăuzească pe principii în guver-narea lor; căci, după cum cei care fac schița unor locuri se aș-a-ză jos în câmpie spre a putea privi cu atenție munții și ținuturile înalte, iar pentru a vedea văile se urcă pe culmi înalte, în vârful munților, tot astfel, pentru a cunoaște bine firea popoarelor tre-buie să fii tu însuși principe, iar spre a o cunoaște bine pe aceea a principilor trebuie să fii om din popor.

Primiți, așadar, Înălțimea Voastră, acest mic dar cu ace-leași sentimente cu care eu vi-l trimit; căci, dacă îl veți studia cu atenție, veți recunoaște în el o dorință, vrerea mea cea mai fierbinte, aceea ca Domnia Voastră să atingeți măreția pe care soarta și însușirile Voastre vi le făgăduiesc. Iar, dacă Înălțimea Voastră își va întoarce uneori privirea din vârful înălțimii sale spre aceste locuri joase, va afla cât de nedrept îndur o mare și neîncetată vitregie a sorții.

CAPITOLUL I

Quod sint genera principatuum et quibus modis acquirantur
[De câte feluri sunt principatele și în ce fel se dobândesc]

Toate statele, toate formele de stăpânire care au avut și au putere asupra oamenilor au fost și sunt fie republici, fie principate. Acestea din urmă sunt sau principate ereditare, acelea asupra cărora familia stăpânitorului lor domnește de multă vreme, sau principate noi. Cele de acest fel sunt sau în întregime noi, cum a fost Milanul pentru Francesco Sforza¹, sau apar ca părți anexate statului ereditar al principelui care le-a cucerit, cum este regatul Neapolelui pentru regele Spaniei. Pământurile astfel dobândite sunt obișnuite fie a trăi sub conducerea unui principe, fie a se bucura de libertate; și ele pot fi obținute sau cu armele altora, sau cu ale tale proprii, sau printr-o soartă norocoasă, sau prin propriile forțe².

¹ După 1447, când moare Filippo Maria Visconti, signor al Milanului, puterea este preluată de Francesco Sforza, condotier al armatelor lui.

² Am tradus astfel „virtù“, care semnifică valoarea unei personalități exprimată prin acțiunea ei. Termenul „virtù“ face obiectul mai multor interpretări: Francesco Ercole, *La politica di Machiavelli*, cap. „L’Etica di Machiavelli“, A.R.E., Roma, 1926; Gennaro Sasso, *Niccolò Machiavelli. Storia del suo pensiero politico*, Il Mulino, Bologna, 1980; Harvey Mansfield, *Machiavelli’s Virtue*, University of Chicago Press, Chicago, 1996.

CAPITOLUL II

De principatibus hereditariis

[Despre principatele ereditare]

Voi lăsa la o parte expunerea referitoare la republici, deoarece m-am ocupat în altă parte pe larg de ele.¹ Mă voi referi numai la principate și voi dezvolta punctele indicate mai sus, discutând în ce fel pot fi guvernate și pot fi păstrate aceste principate. Spun așadar că, în statele ereditare și obișnuite cu familia principelui lor, greutățile întâmpinate în păstrarea puterii sunt mult mai reduse decât în principatele noi, căci este suficient să nu te îndepărtezi de felul de guvernare al strămoșilor și să nu te grăbești în rezolvarea faptelor neprevăzute; așadar, dacă un astfel de principe, adică ereditar, are numai însușirile comune, va putea să-și mențină autoritatea întotdeauna, cu excepția cazului în care ar interveni o forță cu totul neprevăzută și deosebit de mare care l-ar deposea de autoritate; dar, chiar dacă statul i-a fost luat, el îl va redobândi imediat ce dușmanul care i-a uzurpat puterea va întâmpina o greutate cât de mică.

De pildă, noi avem în Italia pe ducele de Ferrara, care nu a putut să reziste atacurilor venețienilor în 1484 și acelorale papei Iuliu în 1510, nu pentru că stăpâna de mult timp acest stat, ci din alte cauze. Căci un principe natural² are mai puține prilejuri de a-i nemulțumi pe supușii săi și mai puțină nevoie de a o face, astfel că este iubit mai mult; iar, dacă nu are vicii neobișnuite care să-i facă pe oameni să-l urască, este logic să se bucure de dragostea supușilor săi; de asemenea, atunci când domnești de multă vreme și neîntrerupt asupra unui stat, se șterge amintirea după cum se uită și motivele înnoirilor pe care le-ai adus; deoarece o schimbare este însoțită mereu de o schimbare care o continuă pe cea dintâi în mod firesc.

¹ Se referă la *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, cartea I.

² Sensul este aici de principe ereditar.

De principatibus mixtis
[Despre principatele mixte¹]

Dar greutățile se ivesc cu adevărat într-un principat nou. Întâi de toate, dacă acesta nu este în întregime nou, ci este compus din părți care s-au adăugat, putându-se numi oarecum mixt. Evenimentele care produc schimbări se nasc în primul rând dintr-o situație naturală care apare în toate principatele noi; într-adevăr oamenii își schimbă bucuros stăpânii crezând că își îmbunătățesc soarta, iar aceasta îi determină să ridice armele împotriva celui care domnește asupra lor; de fapt, care se înșală, deoarece, mai târziu, experiența le va arăta că starea lor va deveni de fapt mai rea. La rândul său, acest lucru decurge dintr-o altă cauză, și ea naturală și obișnuită, și anume că, atunci când cineva devine principe, există constrângerea de a face rău celor peste care domnește, atât prin trupele înarmate cât și prin alte nenumărate abuzuri pe care le aduce cu sine o cucerire nouă; astfel că vei avea drept dușmani pe toți cei cărora le-ai făcut rău ocupând principatul și nici nu vei putea păstra prietenia acelor care te-au ajutat să-l obții, deoarece nu-i poți răsplăti așa cum au crezut că o vei face și nici nu poți întrebuința față de ei mijloace violente deoarece le ești îndatorat; căci, oricât de puternic ar fi cineva prin armatele lui, el are totuși întotdeauna nevoie de ajutorul locuitorilor aceluia stat pentru a-l ocupa. Iată de ce Ludovic al XII-lea, regele Franței², a ocupat foarte repede Milanul și l-a pierdut la fel de ușor; pentru a i-l lua înapoi au fost suficiente prima oară doar forțele lui

¹ Adică, state formate prin anexarea de cuceriri recente la teritorii vechi.

² Milanul fusese cucerit în septembrie 1499 de Ludovic al XII-lea și reocupat de Ludovic Sforza, zis Il Moro (Maurul), în februarie 1500.

Ludovic³, deoarece locuitorii care îi deschiseseră porțile, văzându-se înșelați în speranțele lor și în binele pe care îl nădăjduiseră, nu puteau îndura greutățile pricinuite de noul principe.

Într-adevăr, cucerind pentru a doua oară o țară care s-a răsculat împotriva ta, o pierzi apoi mai greu, căci principele, având experiența confruntării cu o răscoală, se ferește să-și asigure domnia pedepsindu-i pe cei vinovați, descoperind pe cei suspecti și luând măsuri de întărire în punctele mai slabe. Astfel că, dacă prima oară a fost suficient ca un duce Lodovic să agite armele la hotare pentru ca Franța să piardă Milanul, a doua oară a trebuit ca ea să aibă împotriva ei întreaga lume, iar armatele să-i fie nimicite sau izgonite din Italia; faptele s-au produs într-adevăr astfel din motivele arătate mai sus. Totuși, atât prima cât și a doua oară, Milanul a fost pierdut de Franța.

Am expus până aici cauzele generale ale pierderii unui principat nou; ne rămâne să arătăm a doua chestiune și să vedem ce face un principe pentru a împiedica pierderea și pentru a-și păstra cucerirea pe care Franța nu a știut să o apere.

Spun, așadar, că posesiunile care, odată dobândite, sunt anexate statului mai vechi decât cel cucerit, sau fac parte din același teritoriu și au deci aceeași limbă cu el, sau nu sunt astfel. Dacă noile cuceriri sunt de primul fel, este foarte ușor să le ții sub stăpânire, mai cu seamă dacă nu sunt obișnuite a trăi în libertate; iar, pentru a le stăpâni în deplină siguranță, este suficient să faci să dispară neamul principelui care domnea asupra lor. În celelalte privințe, este de ajuns să păstrezi condițiile vechi de viață, iar moravurile să fie asemănătoare, pentru ca oamenii să continue a trăi în liniște, așa cum am văzut că s-au desfășurat lucrurile în Burgundia, Bretania, Gasconia și Normandia, care s-au unit de multă vreme cu Franța; și, cu toate că există unele deosebiri de limbă⁴, moravurile sunt

³ Tonul lui Machiavelli este evident depreciativ, în acord cu judecata răspândită în epocă.

⁴ Diferențele dintre *langue d'oc* (vorbită în Sudul Franței) și *langue d'oïl* (vorbită în Nord).

asemănătoare, astfel că oamenii pot să se înțeleagă ușor unii cu alții; iar cel care dobândește un stat și vrea să-l păstreze, trebuie să-și îndrepte acțiunea în două direcții: să reușească mai întâi ca familia fostului principe să se stingă, iar apoi, să nu schimbe legile și nici dările, astfel ca, în scurt timp, principatul nou cucerit să formeze un tot cu principatul vechi.

Greutățile apar atunci când cucerești ținuturi ale unei țări deosebite ca limbă, moravuri și orânduire; în acest caz este nevoie ca norocul să-ți fie aliat și să ai destulă pricepere pentru a păstra ceea ce ai cucerit. Iar unul din mijloacele cele mai bune și cele mai eficace ar fi ca principele care cucerește un teritoriu să se ducă să locuiască acolo. Astfel, stăpânirea ar fi mai sigură și mai trainică: așa cum s-a întâmplat de fapt cu turcii în Grecia⁵, căci, cu toate mijloacele pe care le-au folosit pentru a ține în stăpânire aceste ținuturi, ei nu ar fi putut totuși să le păstreze dacă nu ar fi ajuns să se fi stabilit în acel loc. Căci, atunci când stai într-un loc, știi când apar dezordini și poți lua îndată măsuri împotriva lor; însă, dacă nu te găsești acolo, nu afli decât atunci când lucrurile s-au agravat și nu se mai poate face nimic împotriva lor. Afară de aceasta, țara nu va fi jefuită de cei pe care i-ai trimis ca slujbași, iar supușii vor fi mulțumiți putând să se adreseze principelui care le este aproape; de unde rezultă că, dacă aceștia vor să se poarte bine, vor avea toate motivele de a-l iubi, în vreme ce, vor avea toate motivele să se teamă de el dacă vor voi să fie răi. Cei dinafară însă, care ar alege să atace statul, vor șovăi mai mult înainte de a o face; astfel că, locuind acolo, principele își va pierde foarte greu stăpânirea.

Celălalt mijloc mai bun este de a crea colonii în alte câteva locuri, ele constituind un fel de legătură a acelor teritorii cu statul propriu; într-adevăr, este necesar să te folosești de acest mijloc sau, dacă nu, să așezi acolo o armată de cavalerie și de infanterie. Coloniile nu cer multă cheltuială; principele trimite

⁵ Machiavelli se referă la Peninsula Balcanică, cucerită de turci: Murad I, Bajazid Fulgerul, Murat al II-lea și Mahomed al II-lea pun stăpânire treptat pe întreaga peninsulă.

LIBRIS

We know
books

coloniști și îi întreține acolo fără nicio cheltuială sau cu una mică, și nu face rău decât aceloră căroră le ia ogoarele și casele pentru a le da noilor locuitori, al căror număr reprezintă însă numai o mică parte a locuitorilor aceluși stat; astfel, acești oameni căroră le-ai luat bunurile nu vor putea să-ți fie vreodată primejdioși, deoarece rămân săraci și risipiți unii de alții; pe când toți ceilalți, pe de o parte nu au fost loviți de nimeni și de aceea vor trebui să se păstreze în aceasta atitudine de supunere calmă, pe de altă parte se feresc să nu greșească poate într-o privință oarecare de teamă să nu li se întâmple și lor ca aceloră care au fost jefuiți de bunurile lor. Concluzia mea este, așadar, că aceste colonii nu costă bani, că sunt credincioase statului și fac prea puțin rău cuiva; iar cei căroră le pricinuiesc vreun rău nu pot deveni primejdioși, deoarece sunt săraci și risipiți unii de alții, după cum am mai spus. În consecință, oamenii trebuie să fie luați cu binele sau să fie nimiciți⁶, fiindcă, dacă le va fi cu puțință să se răzbune pentru un rău ușor care le-a fost pricinuit, nu o pot face însă pentru un lucru grav; astfel că răul pe care îl faci unui om trebuie să fie așa încât să nu ai a te teme de răzbunare. Dacă, în loc de colonii, îți așezi acolo trupe, vei fi nevoit să cheltuiești cu mult mai mult, deoarece alcătuirea unei armate de pază absoarbe toate veniturile unui stat, și astfel cucerirea se prefacă într-o pierdere; și prin aceasta faci de asemenea mai mult rău oamenilor, întrucât dăunezi țării întregi prin care trebuie să transporti trupele și să le asiguri mereu locuri noi unde să se cantoneze; fiecare locuitor va simți apăsându-l aceste greutăți și fiecare va ajunge să privească cu dușmănie acțiunea ta: asemenea adversari pot fi însă primejdioși, deoarece, deși supuși, au rămas toți pe la casele lor. Așadar, din toate punctele de vedere, trupele de pază sunt tot atât de inutile pe cât sunt de utile coloniilor.

Cel care ocupă o provincie deosebită de statul lui, în felul celor arătate mai sus, trebuie de asemenea să devină un conducător și un apărător al popoarelor învecinate mai puțin

⁶ Formulare tipică pentru discursul politic al lui Machiavelli.

puternice și să caute cu multă pricepere să micșoreze autoritatea celor mari din teritoriul ocupat, fiind atent ca nu cumva printr-o întâmplare oarecare să pătrundă în statul lui un străin la fel de puternic ca și el. Un astfel de străin va fi introdus în țară întotdeauna de cei care vor fi nemulțumiți sau de cei prea ambițioși ori prea temători; așa s-a întâmplat cu etolienii care i-au adus pe romani în Grecia⁷; și, oricare ar fi fost ținutul în care au pătruns astfel de oameni, ei au fost introduși de locuitorii care i-au chemat. Faptele se petrec întotdeauna la fel, așa încât, îndată ce un străin puternic intră într-o provincie, toți cei care sunt aici mai puțin puternici i se alătură, împinși fiind de invidia lor împotriva celui care a domnit asupra lor; astfel că, în ceea ce-i privește pe acești oameni mai puțin puternici, străinul adus în țară nu are nevoie de vreun fel de străduință pentru a-i câștiga; într-adevăr, toți vor forma de îndată, în deplină voință, un singur bloc cu autoritatea pe care el a dobândit-o aici. Va trebui numai să ia seama ca ei să nu câștige o putere și o însemnătate prea mare; îi este de altfel ușor, cu forța de care dispune și cu ajutorul pe care cei mici i-l dau, să micșoreze autoritatea celor care sunt puternici pentru ca să rămână el singur stăpân peste întreaga provincie. Cel care nu va ști însă să procedeze în această chestiune, va pierde degrabă ceea ce a cucerit și, atât timp cât va avea în stăpânirea lui acea provincie, va întâmpina multe greutăți și supărări.

Romanii au ținut seama de aceste lucruri în provinciile pe care le-au cucerit și au trimis acolo coloniști ținând sub supraveghere pe cei mai mici fără a le crește autoritatea, înjosind pe cei puternici și nelăsându-i pe străinii de oarecare însemnătate să-și câștige aici autoritate. Îmi este suficient exemplul Greciei, pentru acest caz. Aheii și etolienii au fost amăgiți de romani; puterea regatului Macedoniei a fost micșorată⁸; Antioh a fost izgonit⁹ și nici

⁷ Romanii promisesea etolienilor ajutor militar în timpul luptelor cu regele Macedoniei, Filip al V-lea, promisiuni neonorate, de altfel.

⁸ După înfrângerea lui Filip al V-lea în 197 î.Hr., la Cinocefale.

⁹ Regele Siriei, Antioh, a fost învins de romani la Termopile (191 î.Hr.).

meritele aheilor sau ale etolienilor nu au fost suficiente pentru a-și mări statul; nici încercările prin care Filip a căutat să-și dovedească prietenia față de romani nu i-a determinat vreodată pe aceștia să-i fie prieteni fără a-l înjosi în același timp; și nici puterea de care se bucura Antioh nu a putut să-i convingă să-i permită acestuia să aibă vreo autoritate oarecare în acea provincie a Greciei. Romanii au făcut într-adevăr în toate aceste cazuri ceea ce trebuie să facă orice principe înțelept. El nu trebuie să țină seama numai de tulburările prezente, dar și de cele viitoare, și să le preîntâmpine cu toată priceperea: căci, dacă prevedem evenimentele cu mult înainte, ne este ușor să luăm măsuri împotriva lor; dacă însă așteptăm ca ele să se apropie, leacul nu mai vine la timp și boala nu mai poate fi vindecată.

Se întâmplă în acest caz ceea ce spun medicii despre febra hetică; la început, boala este ușor de îngrijit și greu de diagnosticat, dar, odată cu trecerea timpului, chiar dacă nu ai recunoscut-o și deci nu ai îngrijit-o de la început, ea ajunge să fie ușor de diagnosticat și greu de vindecat. Același lucru se întâmplă în treburile statului; dacă poți să prevezi evenimentele – însușire ce nu-i este dată decât unui om prudent –, poți să intervii cu ușurință asupra greutăților care apar; dar, dacă nu le-ai recunoscut dinainte, ele cresc mai departe în toată libertatea astfel că lumea întreagă ajunge să le observe prezența, dar un remediu împotriva lor nu mai există.

De aceea romanii, care au prevăzut greutățile, au luat întotdeauna măsuri contra lor; și, pentru că știau că un război nu poate fi evitat ci doar amânat, în beneficiul celorlalți, iată de ce romanii au vrut să poarte războiul cu Filip și cu Antioh în Grecia, pentru a nu se lupta cu ei în Italia; ar fi putut, în momentele acelea, să evite războaiele, dar nu au voit s-o facă. Așadar, nu au vrut să asculte de acele sfaturi pe care le auzim mereu rostite de înțelepții vremurilor noastre, anume că este bine să profiți de avantajul timpului; dimpotrivă, au ales să folosească acțiunea eficace a vitejiei și a prudenței lor; căci timpul împinge înainte orice lucru, putând să aducă cu sine binele și apoi răul, cum poate să aducă întâi răul și ulterior binele.